ڊاڪٽر پروين موسيٰ ميمڻ

حميد سنڌي: بحيثيت ڪھاڻيڪار
Hameed Sindhi as Short Story Writer

Abstract

Hameed Sindhi (12-10-1939, 3-1-2020) is well known writer of Sindhi literature. He started his creative writing career as a short story writer. His first book was published named "Semmi" in (سيمي-1958ع) other books of short stories are "Udas Waadyoon" (اداس واديون-1965ع), "Veeryun" (ويريون1981ع), "Rana Je Rajput" (راڻا جي رجپوت-1984ع), "Jag b Tohnje Jeea san" (جاڳ ٻہ تنھنجي جيءَ سان-1996ع), "Dard Vandi Jo Des" (درد ونڊيءَ جو ديس-2002ع), "So Moon Sabh Jamar" (سو مون سڀ جمار-2007ع). Hameed Sindhi continued writings for five decades and expressed the life and problems of sindhi society in his stories. His command over language and prevailing phrases and sentences is admirable. Especially in the presentation of unique characterization in his work is remarkable, he portrays bitter realities of life in his stories. In this research paper the usage of language, characters and realistic approach of writer is carefully examined to establish the idea and quality of his short stories.

حميد سنڌيءَ جو نالو سنڌي ادب ۾ ڪھاڻيڪار طور نمايان رھيو آھي. سندس جنم 12 آڪٽوبر 1939ع تي نوشھروفيروز جي شھر ۾ محمد اسماعيل ميمڻ جي گھر ۾ ٿيو. ھن لاڙڪاڻي، دادو، سکر ۽ ٻين شھرن مان تعليم حاصل ڪئي، بي.اي ۽ ايم.اي اڪنامڪس ۾ ڪرڻ بعد مانچسٽر برطانيا مان 'ھائر ايجوڪيشن ايڊمنسٽريشن' جو ڪورس مڪمل ڪيائين، واپس اچي 1960ع کان عملي زندگيءَ جو آغاز ڪيائين ۽ بئنڪ جي نوڪريءَ ۾ گھڙيو پوءِ سنڌ يونيورسٽيءَ ۾ 1970ع کان ڪم شروع ڪيائين ۽ مختلف وڏن عھدن تي خدمتون سرانجام ڏنائين. پاڻ سنڌالاجيءَ جو ڊائريڪٽر؛ تعليم کاتي ۾ ڊائريڪٽر؛ پبلڪ اسڪول حيدرآباد جو پرنسپال؛ زرعي يونيورسٽيءَ ٽنڊي ڄام ۽ شاھ لطيف يونيورسٽيءَ خيرپور جو وائس چانسلر بہ رھيو.

هو سنڌي لئنگئيج اٿارٽيءَ ۽ سنڌ ٽيڪسٽ بڪ بورڊ جو چيئرمين بہ رهيو. 1999ع ۾ ريٽائرمنٽ کانپوءِ ’بزم روح رهاڻ‘ ذريعي ادبي سرگرمين ۾ مشغول رهيو. سندس لکڻ جو گهڻو لاڙو بنيادي طور افسانوي ادب ۾ رهيو، پر مضمون ۽ مقالا بہ سٺا لکيائين. بحيثيت ايڊيٽر ”روح رهاڻ“ رسالي جي معرفت پڻ سنڌي ادب ۽ صحافت جي خدمت ڪيائين. حميد سنڌيءَ 3 جنوري 2020ع تي وفات ڪئي.

”حميد سنڌي گهڻ پاسائين شخصيت جو مالڪ، هر هڪ سان پيار ڪندڙ شخص، هر ملڻ واري سان جڻ جنم جنم کان پنهنجو. ڪهاڻين جي ڪري خاص اهميت رسالي ’روح رهاڻ‘ جو روح روان ۽ ’زندگي پبليڪيشن‘ جو مهتمم رهيو. هن جون ڪهاڻيون سندس حقيقي زندگيءَ جي جهلڪ ۽ مشاهدي جو نتيجو آهن.“ (1)

حميد سنڌيءَ لکڻ جي شروعات 1958ع کان ڪئي۽ نثري صنفن ۾ پاڻ مڃايو. هر آچر تي سندس گهر ۾ ادبي محفل ”بزمِ روح رهاڻ“ رچندي هئي، جنهن ۾ وڏي عمر وارا توڙي نئين ٽهيءَ جا شاعر، اديب شريڪ ٿيندا هئا.

بحيثيت ڪهاڻيڪار:

حميد سنڌيءَ جا بحيثيت ڪهاڻيڪار ڇپيل ڪتاب هن ريت آهن: ’سيمي‘ 1958ع؛ ’اُداس واديون‘ 1965ع؛ ’ويريون‘ 1981ع؛ ’راڻا جي رجپوت‘ 1984ع؛ ’جاڳ بہ تنهنجي جيءَ سان‘ 1996ع؛ ’درد ونديءَ جو ديس‘ 2002ع؛ ’سو مون سپ ڄمار‘ 2007ع ۽ ’سوني زنجير‘ (جپاني لوڪ ڪهاڻين جو ترجمو) شامل آهن. هو سنڌي ادبي سنگت جي ان تعميري دؤر جو ڪهاڻيڪار شمار ٿئي ٿو، جنهن دؤر ۾ ادبي سنگت جي ويهڪن ۾ ڪهاڻيون بہ پڙهيون ويندڙيون هيون ۽ انهن تي صحتمند ادبي تنقيد ڪئي ويندي هئي.سندس همعصرن ۾ نسيم کرل، ماهتاب محبوب، قمر شهباز، آغا سليم، خواجہ سليم، امر جليل ۽ ٻيا ڪهاڻيڪار شامل آهن. حميد سنڌيءَ جي فن جا ڪهاڻيءَ کان سواءِ ٻيا پاسا پڻ آهن پر موضوع جي حوالي سان هتي سندس ڪهاڻيڪار هئڻ جي حيثيت ۾ سندس ڪهاڻين ۾ ٻوليءَ جي استعمال، حقيقت نگاري ۽ ڪردار نگاريءَ جو مشاهدو پيش ڪجي ٿو. جنهن لاءِ سندس ڪهاڻين جي مجموعن جو اڀياس ترتيب وار ڏجي ٿو.

حيمد سنڌيءَ جي ڪهاڻين جا مجموعا:

سيمي: حميد سنڌيءَ جو هي پهريون ڪهاڻين جو مجموعو آهي، جيڪو زندگي پبليڪيشن پاران 1958ع ۾ شايع ٿيو. هيءُ واحد ڪتاب آهي، جنهن کي ڪهاڻيڪار پاڻ حقيقت نگاريءَ کان وانجهيل ڪهاڻين جو مجموعو سڏيو آهي، سندس لفظن ۾ ته:

> ”سيمي لاءِ مان اهو چوندس ته اهي ڪهاڻيون حقيقي دنيا جون هوندي به خيالي آهن جن ۾ سنڌ جو ماحول، منظر نگاري ۽ سنڌي سماج جو عڪس مان نه ڏنو آهي.“ (2)

اداس واديون: هن ڪتاب جو پهريون ڇاپو 1965ع ۾ ڇپيو. هن ڪتاب ۾ يارنهن ڪهاڻيون: ’ڪارو رت‘، ’يادن جي جزيري ۾‘، ’هڪ خواب هڪ حقيقت‘، ’واچوڙن ۾ لاٽ‘، ’اداس واديون‘، ’سمنڊ ۽ مان‘، ’منهنجي دنيا مرگهه ترشنا‘، ’ٽڪي ۾ ٻاٽي‘ ۽ ’رانديڪو‘ شامل آهن. جن ۾ سنڌي سماج جي ڪيترين حقيقتن تان پردو کنيل آهي. ترتيب مطابق حميد سنڌيءَ جو هيءُ ٻيو نمبر ڪتاب آهي، جنهن جو اسلوب وڻندڙ، عام فهم ۽ سادو هئڻ سان گڏ اثرائتو آهي نه ته عام طور اڪثر ڪهاڻيڪارن جي شروع دؤر جي ڪهاڻين ۾ پختگي نظر نه ايندي آهي. حميد صاحب جي انهن ڪهاڻين ۾ نيٺ سنڌي لفظ استعمال ٿيل آهن ۽ جملن جي بيهڪ سهڻائيءَ سان ڏنل آهي. ڪهاڻي ”سمنڊ ۽ مان“ ۾ لکي ٿو ته:

> ”سمنڊ ۽ مان ٻئي اڪيلا، هن جون ڇوليون گجيءَ سان ڀريل، منهنجي مَنَ جون ڇوليون ڳڻتيءَ ۽ ويچار سان ڀريل، منهنجي لاءِ اها ئي زندگي هئي، اها ئي جيون-جوت هئي جو سمنڊ ۽ مان ٻيئي اڪيلا هئاسين پر هڪٻئي جا ساٿي.“ (3)

ويريون: ڪهاڻين جي مجموعي جو پهريون ڇاپو 1981ع ۾ ۽ ٻيو ڇاپو 1995ع ۾ شايع ٿيو. جنهن جو انتساب بيگم زينت عبدالله چنا جي نالي آهي. ڪتاب ۾ خواجه سليم، مهتاب محبوب، عبدالقادر جوڻيجو، قاضي خادم، نور گهلو ۽ غلام محمد لاکي سندس فن بابت لکيو آهي. ويريون ڪتاب ۾ ڪل 14 ڪهاڻيون: ’ويريون‘، ’ڏوپار‘، ’روشن اوندهه‘، ’جهيڙي‘، ’ست پٽيتي‘، ’جنت‘، ’احساس جي منزل‘، ’پري پيو پنيور‘، ’ٽڪنڊو‘، ’پيار جي ريکا‘، ’دربان‘، ’هڪ هرڻي جي ڳالهه‘، ’سونهن ۽ سوپيا‘ ۽ ’ٽوٽ ڏرتي‘ شامل آهن.

’ويريون‘ ڪهاڻي هڪ خاندان جي وچ ۾ پيل جدائيءَ بابت اڻ وسرندڙ ڪهاڻي آهي، جنهن ۾ هُن سنڌي ٻوليءَ جي اهڙن لفظن جو استعمال ڪيو آهي جيڪي هلندڙ وقت ۾ اسان کي استعمال ۾ گهٽ ملن ٿا. جن کي پڙهي ايئن يقين سان چئي سگهجي ٿو تہ تحقيق اسان جا عالم، اديب پنهنجي مادري ٻوليءَ جي لفظن جي خزاني کي جيئارينڌڙ ۽ وڌائيندڙ آهن. ٻين ڪهاڻين ۾ ’ست پٽيتي‘، ڪهاڻي موضوع، منظر نگاري ۽ ڪردار نگاريءَ سان گڏ مڪالمن جو اعليٰ مثال آهي. ستن پٽن جي ماءُ ڀاڳل جي فخر تي ليکڪ لکي ٿو تہ:

”ڀاڳل ست پٽ ڄڻي ايئن ٿي سمجهيو تہ هن جهڙو ڀاڳوان ۽ ڀليرو ڌرتيءَ تي ڪونهي، ڀاڳل لاءِ ست پٽ ڀلان ڀليءَ جو ڇيهہ ٿي ويو هو، سندس پير پَٽ تي ڪونہ هو جيتوڻيڪ ڇورن اوڙي پاڙي توڙي گهر ۾ رڻ ٻاري ڏنو هو.“ (4)

هيءَ ڪهاڻي سماج جي انهيءَ اوڻائيءَ تي وڏي چوٽ آهي، جتي نياڻين کان پٽ جي اولاد کي اهميت ۽ فوقيت ڏنل آهي. اُها ئي ڀاڳل جا پاڻ کان وڌ ڪنهن کي نہ سمجهندي هئي. تنهن جو فخر ۽ غرور مٽيءَ ۾ ملي ويجي ٿو، جڏهن سندس ئي لوفر پٽ ڪيس ماري ڪُتي گهران لوڏي ڪڍن ٿا.

”ويريون“ اڪيڊمي ادبيات، رائيٽرس گلڊ ۽ انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي طرفان ايوارڊ يافتہ ڪهاڻين جو مجموعو شمار ٿيو.

راڻا جي رجپوت: حميد صاحب جي ڪهاڻين جو هي مجموعو 1984ع ۾ سندس قائم ڪيل اداري ’زندگي پبليڪيشن‘ مان شايع ٿيو. هن ڪتاب جو عنوان شاهعبداللطيف جي رسالي جي سر مومل راڻو جي وائيءَ مان ورتل آهي. نيشنل بُڪ فائونڊيشن ۽ سنڌي ادبي بورڊ پاران انعام يافتہ هن ڪهاڻين جي مجموعي جا ٻہ اکر علي احمد بروهيءَ ۽ نوان ٻہ اکر ڊاڪٽر تنوير عباسي لکيا آهن. ڊاڪٽر تنوير لکي ٿو تہ:

”ورهاڱي کان پوءِ واريءَ ٿهيءَ جي لکندڙن ۾ حميد سنڌيءَ کي پنهنجي اهميت ۽ مقام آهي، اهو مقام هن کي سندس انفرادي اسلوب ۽ انوکن پر جيئرن جاڳندن ڪردارن جي ڪري مليو آهي. حميد جون ڪهاڻيون ان ڪري بہ اهم آهن جو هُن انهن ۾ سنڌ جي ويهين صديءَ

جي ٻيءَ ۽ ٽيءَ چوٿائيءَ جو سماج، ماحول، ڪردار، انهن جا لاڙا، مونجهارا، انهن جي روش، انهن جا مسئلا بيان ڪندي انهن جي ٻوليءَ، محاورن توڙي، اصطلاحن کي محفوظ ڪري ڇڏيو آهي. حميد جي ڪهاڻين جي اهميت تاريخي آهي ۽ اُهي هر دؤر ۾ پيچ پنيءَ جي رابيل جيان تازيون ۽ سُرهيون رهنديون.“ (5)

هن ڪتاب ۾ ڪل 14 ڪهاڻيون آهن، جي ڪتابي صورت ۾ اچڻ کان اڳ ’نئون نياپو‘ ’ناري مئگزين‘، ٽه ماهي ’مهراڻ‘،ماهوار ’لطيف‘ ۽ ’عبرت‘ مئگزين ۾ شايع ٿيل آهن. 14 ڪهاڻين ۾ ’جي قيام مڙن‘ ويريون ڪتاب جي پڌرائيءَ تي پڙهيل آتم ڪهاڻيءَ جو باب آهي. باقي ڪهاڻين ۾،’چوري ڇڏ مَ ڇپرين‘، ’گولا جي گولن جا‘، ’بابا منهنجو چوزو‘، ’خانو چور نہ آهي‘، ’راڻا جي رجپوت‘، ’ڪنچن ڪايا‘، ’جت جر وهي ٿو جال‘، ’واٽهڙو ڪو واٽ منجهي‘، ’هڪ ٻيو عام ماڻهو‘، ’پاڙي ناهه پروڙ‘ (انعام يافته ڪهاڻي)، ’هڪ پراڻي ڪهاڻي‘، ’آخري ڳولا‘، ’زندگي ٻڻجي نہ شل سسئيءَ جا سور‘ آهن.

حميد سنڌيءَ جون ڪهاڻيون هلڪيون ڦلڪيون ۽ پنهنجي وقت جي واقعن جو دستاويز آهن. جيئن ’چوري ڇڏ مَ ڇپرين‘ ۾ وڪيل بُشن، شادي شده ۽ ٽن ٻارن جو پيءُ هئڻ باوجود حور سان عشق ڪري ساڻس شادي ٿو ڪري پر جڏهن مائٽن پاران روزگار جا در بند ڪرائڻ تي عشق ڪچو ثابت ٿو ٿيئيس تڏهن حور کي ڇڏي ڪيس ’سريت‘جو لقب ٿو ڏئي. حور سندس انهيءَ رَوِش تي دماغ وڃائي ويهندي آهي، ڦاٽل ليڙون ٽيل ڪپڙن ۾ درگاهن تي جهونگاريندي رهندي آهي.

چوري ڇڏ مَ ڇپرين، ٻاروچل! ٻانهي،
جانب جهڙو جڳ ۾ ناهي ڪو ثاني!

ليڪ هن دکدائڪ سچي واقعي جو عيني شاهد هو ۽ هن حقيقت کي ڪهاڻيءَ جو روپ وٺندڙ ڏنو اٿس. عورت ذات جي سچي محبت جي جذبي کي ميتا ڏيندي لکي ٿو تہ:

”شايد ئي توهان کي ٻڌائي سگهان تہ قرب جا ناتا ڪيئن جڙن ٿا، لکيي

> جا ليڪا ڪيئن ڊهن ٿا, هٿ جون لڪيرون ڪيئن نهن ٿيون, مَنَ جا ڪونئرا پڪي ڪيئن ڪنيڙا ٿيون ڪوهي دم وڃائي ساهه ڏين ٿا, چاڪاڻ منڙا ماٺهو هيئن ڏوجهرا ڏسن ٿا, حالون بي حال ٿين ٿا, ايئن ڪڏهن سوچيو به نه هئم." (6)

مٿيئن ڪتاب جون ڪهاڻيون پڻ گهٽي پاڳي حقيقي واقعن بابت آهن. راقم پنهنجي پي.ايچ.ڊي جي مقالي "سنڌي نثر جي ترقيءَ ۾ عورتن جو حصو: (1985ع تائين) جي ڪم ۾ بيگم زينت چنا جي باري ۾ ڄاڻ حاصل ڪرڻ لاءِ حميد صاحب جو انٽرويو ورتو هو. اهو انٽرويو منهنجي اڻ ڇپيل مقالي جو حصو آهي. سندن سان سنڌي ڪهاڻيءَ ۽ سندن فن بابت پڇيل سوالن جي جواب ۾ وراڻيو ته:

> "بابا! منهنجون سڀ ڪهاڻيون حقيقي واقعا آهن, ڪابه ڪهاڻي اهڙي نه آهي جا حقيقي نه هجي باقي انهن کي فڪشنائيز ڪيو اٿم, جيئن جنت منهنجي پاڙي ۾ رهندڙ عورت جي ڪهاڻي آهي يا 'سو مون سڀ چمار', منهنجي ئي عزيزن جي ڪهاڻي آهي يا 'مرين ته آرهڙ ۾ مرجانءِ' پڻ حقيقي واقعن تي مشتمل منهنجي پنهنجي ڪهاڻي آهي." (7)

جاڳ به تنهنجي جيءَ سان: ڪتاب 1996ع ۾ سنڌي ادبي بورڊ طرفان شايع ٿيو, جنهن ۾ ڪل سورنهن ڪهاڻيون آهن. 'ريب فريب_زندگيءَ جا', 'ڇُڪ', 'وڏو ماٺهو', 'منوءَ جون ڪهاڻيون', 'خانو چور نه آهي', 'ڪُچان ته ڪوڪ ٿيئي', 'چور ڪير ساڌ ڪير', 'تنهنجو سفر منهنجو سفر', 'اسان اُڏارا آٽي آونگ چاڙهيا', 'زوراور', 'زبرو ڏڪ', 'چوري ساڻ چس', 'اسان تي الزام, آندا جڳ جيئڻ جا', 'پرديسي پکيئڙا', 'ڪاڪ ڪنڌيءَ قبرون' ۽ 'جاڳ به تنهنجي جيءَ سان'آهن. هن ڪتاب ۾ سواءِ 'خانو چور نه آهي' جي ٻيون سڀ نيون ڪهاڻيون آهن.

هي سڀ ڪهاڻيون تقريباً ٻن کان ڇهن صفحن جي طوالت رکن ٿيون. ڪهاڻين جي واڌ ويجهه ڪردارن جي بيان ۽ مڪالمن معرفت ٿيل آهي. اهي ڪردار ۽ ماحول سنڌ جي سماجي تاريخ جي ڄاڻ ڏيندڙ آهن. حميد سنڌيءَ جون هي ڪهاڻيون پڻ حقيقت نگاريءَ جي زمري ۾ اچن ٿيون, پر ڪٿي ڪٿي ڪهاڻيڪار

پنهنجي پيارن ڪردارن جو وڏيڪ احساس ڏيارڻ يا ڪين وڏيڪ اهميت ڏيڻ سبب، ساڻن ناانصافي پڻ ڪئي آهي. جيئن ڪهاڻي ”ريب فريب - زندگيءَ جا“ جو نوجوان پيءُ جي چيڙاڪ طبعيت ۽ ماءُ جي چڙهڻ سبب گهر مان بي انتها بيزار ٿي خودڪشي ڪرڻ ٿو وڃي، پر ريل جي پٽڙيءَ تي پهچي هو خودڪشيءَ جو ارادو ملتوي ٿو ڪري. اوچتو هڪ گُلر پٽڙيءَ تي ڊوڙندو ڏسي اُن کي بچائيندي پاڻ ترين هيٺ اچي بيهوش ٿي وڃي ٿو ۽ جڏهن هوش ۾ اچي ٿو تڏهن سيني پنهنجن کي پاڻ لاءِ روئيندو ڏسي گُلر جي پڇا ڪري ٿو ته اهو بچيو يا نه؟ جڏهن کيس گُلر جو آواز ٿو ٻڌڻ ۾ اچي ته پوءِ اطمينان جو ساهه کڻي هميشه لاءِ اکيون ٻوٽي ٿو ڇڏي. هتي هڪ حساس ۽ ڏڪاريل نوجوان، جو زندگيءَ سان پيار ڪندڙ به آهي ۽ پاڻ پڻ مرڻ نٿو چاهي. انهيءَ کي ڪهاڻيءَ جي آخر ۾ موت ڏيڻ سان سندس رحم دلي يا ٻئي ڪنهن به روَيي جي ڄڻ ڪا خاص اهميت ئي نٿي لڳي.

ساڳيءَ ريت ’جاڳ به تنهنجي جيءَ سان‘ ڪتاب جي مُک عنوان واري ڪهاڻيءَ جي ڪردار سليم جو شاهه بانوءَ لاءِ نوٽن جو ڀريل بريف ڪيس قادن (سندس پيءُ) کي ڏيڻ بعد ڪار ۾ کيس ڊاڪٽر وٽ وٺي وڃڻ ۽ رستي ۾ ٻنهي جي محبت ڀرين ڳالهين دوران سليم جي روڊ تان ڌيان هٽي وڃڻ ۽ ڪار ايڪسيڊنٽ ۾ کن پل ۾ شاهه بانوءَ جو مري وڃڻ ڏيکاري ٿو ته حميد صاحب پنهنجي ٻنهي اهم ڪردارن کي بي وقتائتي موت ڏيئي ساڻن همدردي هوندي به انصاف نه ڪيو آهي. هي ٻيئي ڪهاڻيون محبت ۽ پيار جي لافاني جذبي جي چوگرد گهمن ٿيون. ڀرين ۾ محبت حاصل نٿي ٿيئي جڏهن ته ٻيءَ ڪهاڻيءَ ۾ اها حاصل آهي. ٻنهي صورتن ۾ ڪهاڻين جو انجام دکدائڪ موت ڏيڻ سان حميد صاحب مايوسيءَ جي رويي کي زندگيءَ جي حاصلات تي حاوي ڪيو آهي، جيڪو سماجي طور اڻ سهائيندڙ لڳي ٿو. مجموعي طور هن ڪتاب ۾ آيل ڪهاڻيون عام فهم ۽ حقيقي زندگيءَ جو عڪس آهن جن ۾ ماڻهن جي ڏکن، ڏوجهرن، اميدن، نااميدين ۽ احساسن کي سيبائتي نموني سان ڪردار نگاريءَ وسيلي ائين آندو ويو آهي جو اهي ڪردار جيئرا جاڳندا ۽ سچا پچا محسوس ٿين ٿا ۽ اهي واقعا، اهي منظر اسان جي آس پاس موجود آهن. ناصر مورائيءَ موجب ته:

”حميد جي ڪهاڻين ۾ سنڌي سماج جو ماضي ۽ حال جهلڪي ٿو.“(8)

سو مون سپ چمار: حميد سنڌيءَ جي ڪھاڻين جو ھي ڪتاب سيپٽمبر 2007ع ۾ 'زندگي پبليڪيشن' شايع ڪيو. ھن ڪتاب جي مُھڙ ۾ ڪتاب بابت سنڌ جي اھم شخصيتن: ڊاڪٽر غلام علي الانا، آغا سليم، ماھتاب محبوب، غلام رباني آگري، ج.ع منگھاڻي، پروفيسر اعجاز قريشي ۽ ڊاڪٽر قاضي خادم جا ليک شامل آھن. آغا سليم ڪيس، 'حقيقت شناس ۽ حقيقت نگار ڪھاڻيڪار سڏيو آھي' تہ ج.ع منگھاڻي لکي ٿي تہ:

> "ڪير مون کان پڇي تہ حميد سنڌيءَ کي ھڪ سٽ ۾ بيان ڪريان تہ آئون ھن لاءِ لطيف جو ھيءُ بيت پڙھنديس 'ھٽڻ ھڪلڻ، ٻيلي سارڻ، مانجھيان ايءُ مَرَڪ' (9)

مٿيئن ڪتاب جو عنوان شاھہ عبداللطيف جي ھن بيت مان ورتل آھي.

> **حبيبن ھيڪار، منجھان مھر سڏ ڪيو،**
> **سو مون سپ چمار، اورڻ اُھو ئي ٿيو.**
> (شاھہ لطيف)

ھن مجموعي ۾ ڪل 8 ڪھاڻيون، 'سو مون سپ چمار'، 'پليٽ فارم تي پيل پيتي'، 'لڳي لڳي واءُ'، 'مرين تہ آرھڙ ۾ مرجانءِ'، 'ڪڙيا ڪتڻھار'، 'اڪڙيون ميگھہ ملار'، 'چوڪاري جو پيغام' ۽ چيا اڏامي ويئي' آھن. ھن ڪتاب جون ڪھاڻيون نون ۽ اڇوتن موضوعن واريون آھن. جيئن، 'سو مون سپ چمار' طويل ڪھاڻي سنجھا ۽ سندس جنات شھنشاھہ بابت بلڪل ھڪ نئون موضوع آھي تہ پليٽ فارم تي پيل پيتي جنھن ۾ ريلوي اسٽيشن جو ماحول ۽ گم ٿيل سامان جي دعوىٰ بابت ھڪ بلڪل مختلف موضوع تي آھي تہ 'ڪڙيا ڪتڻھار'، قتل ڪيس جي ڪھاڻي (ڪاروڪاريءَ) جي موضوع تي آھي ھن ۾ ھڪ ڏنل واقعي کي ڪھاڻيءَ جو روپ ڏينڊي حميد صاحب اھو ڄاڻايو آھي تہ سفوران جي ڏيءَ کي ڪاري ڪري مارڻ خلاف ھوءَ اھو ڏوھہ پاڻ تي ٿي کڻي تہ جيئن سندس ڏيءَ جي مرڻ سان چئن ٻارن کان ماءُ جدا نہ ٿئي، پر چيمبر ۾ وڪيل جڏھن ڪيس سچ ڳالھائڻ لاءِ ھمٿائي ٿو تہ جيئن جوابدار کي سزا ملي تہ ھوءَ انتھائي جذباتي ٿي وڃي ٿي.حميد صاحب لکي ٿو تہ:

"مائي سفوران ۾ اجان ڪي جولان هئا آخري بيان ڏيڻ لاءِ بيٺي ته هڪ سٺ سان ٺي ڪيئن ڏڏڪا ڪيندي ويئي! هوءَ پنهنجي اڳئين بيان تان صفا ڦري ويئي." (10)

"دردونديءَ جو ديس": مجموعي ۾ ڪل ڏهه ڪهاڻيون: 'زماني جو دستور'، 'بند ڪتاب جو بند باب'، 'ٽيس ڏهاڳڻ ڏيهه ۾'، 'هيءُ زهر ڪير پيئندو'، 'ڪمڙي مومل ڪمڙو راڻو'، 'پل جو موھ'، 'ٽانداٽا ٽا ٽمڪن'، 'دردونديءَ جو ديس'، 'چِٽ ۾ لڳل گولي'، 'رومانس جي خودڪشي' شامل آهن. هي ڪهاڻيون 1977ع کان 2002ع جي دؤر جون آهن، جن بابت هن لکيو آهي ته:

"هي ڪهاڻيون ته درحقيقت نيون هوندي به سنڌ جي مٽيءَ ۽ پاڻيءَ سان ڳوهيل جيئرن جاڳندن ساهوارن جا اهي داستان آهن جيڪي مون مَنَ ۾ دفن ڪري ڇڏيا هئا. هيءُ ڪردار ايترا ته طاقتور رهيا آهن جو نيٺ مون کي مجبور ڪيائون ته سندن بابت لکان." (11)

حميد سنڌيءَ جي فن ۾ ڪمال سندن بياني اسلوب ۽ حقيقت نگاريءَ سان گڏ حافظي جو پڻ آهي. هن سڄي حياتيءَ ۾ ٿيندڙ واقعن ۽ حقيقتن کي جڏهن به ذهن جي ڪينواس تي آندو ته اهي حقيقتون مڪمل جزئيات سان ڪهاڻيءَ جي قالب ۾ منتقل ٿي ويون. ڪهاڻيءَ جي ڪالم اندر انساني مَنَ جي ڪيفيتن کي هن سهڻن لفظن ۽ جملن سان مڪالمن جو جيڪو ويس پنهنجي لازوال ڪردارن واتان پهرايو آهي، اهو سندس فن جي قائم رهڻ جو ثبوت آهي. هنن ڪهاڻين ۾ سماجي حالتن ۽ واقعن جا اونها عڪس ڪردار نگاريءَ وسيلي واضح ٿيل آهن.

حميد صاحب جا پيش ڪيل ڪردار سنڌي سماج ۾ هوبهو، هر هنڌ ڏسڻ ۾ ايندا، پلي اهي ڪردار ڳالهائين يا ماٺ ميٺ ۾ ڪجهه چوڻ جي ڪوشش ڪن، سندن ماحول، ريتون، رسمون ۽ رواج ڪين ڪولي پڌرو ڪن ٿا. 'راڻا جي رجپوت' جو ناچو نينگر 'گلاب' جنهن جي نازن تي وڏيرا مست آهن هجي يا 'دربان' جو چاچو علي محمد هجي، 'ويريون' جو صابرين شمس الدين هجي يا 'چوري چڏ مَر چيرين' جي مايوسيءَ ۽ نا اميدي ۾ وڪوڙيل حُور هجي 'زوراور' جو سور سهندڙ مامو هجي يا 'ڪچان تان ڪوڪ ٿيئي' جي سهٽي من موهٽي نوران هجي 'زبرو ڏڪ' جو ڪُتن جو خفتي حجام

هجي يا ’ڏو پار‘ جو ارڏو ٻار هجي مطلب تہ حميد سنڌيءَ ڪردار نگاريءَ جا ڪمال ڏيکاريا آهن ۽ سماج جي مختلف طبقن جي ٻولي پڻ مڪالمن وسيلي محفوظ ڪئي آهي، سندس ڪيترين ئي ڪهاڻيون ڪرداري ڪهاڻيون شمار ٿين ٿيون. جيئن ’خانو چور نہ آهي‘، ’راڻا جي رجپوت‘، ’زيرو ڊڪ‘ ۽ ٻيون آهن جن جا ڪردار ليڪڪ چواڻيءَ تہ منهنجا همسفر آهن جيڪي مون کي وهڻ بہ تہ نہ پيا ڏين. لکي ٿو تہ:

”منهنجا ڪردار نوري آهن يا ناري، پر هنن ٻري ٻاري آهي ۽ منهنجي جياپي جو سهارو آهن. منهنجا ڪردار انهن جوڳيئڙن ۽ ڪاپڙين مثل آهن جن جو ڪردار شاهہ صاحب چٽي ڇڏيو آهي.“ (12)

هن زندگيءَ کي ويجهي کان مشاهدو ڪيو آهي. سماجي زندگيءَ جي انهيءَ مطالعي ۽ مشاهدي ڪانئس مظبوط ڪردار تخليق ڪرايا آهن.

”حميد سنڌيءَ کي ڪهاڻيڪارن ۾ اهم حيثيت حاصل آهي ليکڪ جي طور بہ ادب ۾ واڌاري آڏيندڙ جي طور بہ۔ هن جون ڪهاڻيون نهايت گهريون ۽ معاشرتي مسائل سان ڀرپور هونديون آهن ۽ انهن ڪهاڻين کي ڪامياب بنائيندا آهن، هن جا تخليق ڪيل ڪردار“. (13)

حميد سنڌي سنڌ جي ڪيترن ڳوٺن ۽ شهرن ۾ رهيو. تعليم حاصل ڪيائين تہ وڏن عهدن تي رهيو. ڪيترا ملڪ گهميائين ڏيهي، پرڏيهي ادب جو مطالعو ڪيائين تہ صحافت ۽ ادب سان ڳانڍاپي جي ڪري سندس اٿڻ ويهڻ ڪيترن ئي ماڻهن سان رهيو. هُن زندگيءَ جو عملي مشاهدو ماڻيو انهيءَ جي ڪري سندس ڪهاڻيون تصوراتي ۽ خيالي نہ پر حقيقت پسنديءَ جو مظهر آهن جن مان سنڌي قوم جي مختلف طبقن جي زندگين جي عڪاسي ٿيئي ٿي.

حميد سنڌيءَ کي شاهہ لطيف سان وڏي عقيدت هئي. هو لطيفي ڪانفرنسن ۾ دل سان شرڪت ڪندڙ هو. ڪانفرنسن جي مقالن کي سهيڙي هن ڪتاب بہ ڇپرايا. شاهہ لطيف جا ڪيترائي بيت سندس مضمونن، مقالن توڙي ڪهاڻين ۾ موقعي جي مناسبت سان ڪتب آندل آهن. ڪيترين ڪهاڻين جا عنوان پڻ شاهہ جي بيتن مان ورتل آهن ۽ ڏنو ويجي تہ اهي ڪهاڻيون جڏهن پڙهيون وڃن ٿيون تہ هڪدم انهيءَ عنوان واري بيت جو تاثر سندس ڪهاڻيءَ ۾ نظر اچي ٿو. اها لطيف شناسيءَ

ڏي Inspiration جي سگهہ لاجواب چئي سگهجي ٿي اهڙين ڪهاڻين ۾ ’چوري ڇڏ مَر چيپرين‘، ’ڪاڪ ڪنڌيءَ قبرون‘، ’اکڙيون ميگهہ ملهار‘، ’لڳي لڳي واءُ‘، ’سو مون سپ ڄمار‘ ۽ ٻيون آهن.

”حميد سنڌيءَ جي ڪهاڻين ۾ موضوع جي سادگيءَ کان اظهار جي نفاست تائين هڪ پنهنجي انفراديت آهي ستن ۾ شاعراڻي ٻوليءَ جهڙا خيال، لفظن جي چونڊ، موقعي جي مناسبت سان ٺهڪندڙ محاورا ۽ چوڻيون سندس ڪهاڻين جي ڪاميابيءَ جو راز آهن“. (14)

حميد صاحب کي سندن علمي ۽ ادبي خدمتن جي مڃتا طور پاڪستان حڪومت پاران 23 مارچ 1990ع تي ”تمغہِ امتياز“ ۽ 1993ع ۾ صدارتي ايوارڊ ”اعزازِ فضيلت“ مليا آهن. ان کان سواءِ کين اڪيڊمي آف ليٽرز، سنڌالاجي، پاڪستان رائيٽرس گلڊ، سگا ۽ لطيف ايوارڊ سان نوازيو ويو.

سنڌي ٻولي ۽ ادب سان پيار ڪندڙ حميد سنڌيءَ کي اجا بہ ڪيترن ئي ڪردارن تي لکڻو هو. هڪ هنڌ لکيو اٿائين تہ:

”مون کي يقين آهي تہ هن ڀيري جڏهن نئين ڌرتي، نوان ويس وڳا پهري پنهنجي نئين روپ سان سمنڊ چيري ٻاهر نڪرندي تہ مان حضرت نوح جي ٻيڙيءَ ۾ سوار نسلن جي نسلن کي آباد ڪندس ۽ پوءِ مان انهن سنڌ جي نون نسلن تي نئين سر نيون ڪهاڻيون لکندس جن جا ڪردار فرشتن جهڙا هوندا“. (15)

نتيجو:

حميد سنڌيءَ جي افسانوي ادب جو اڀياس پيش ڪرڻ بعد اهو نتيجو ظاهر ٿئي ٿو تہ هُو ڪُل وقتي ڪهاڻيڪار هو ۽ ڪڏهن بہ ورچي نہ ويٺو. هُن سنڌي ڪهاڻيءَ جي ميدان ۾ ٻي مثال خدمت ڪئي. سندس ڪهاڻيون، پلاٽ، منظرنگاري ۽ وڻندڙ موضوعن سان گڏ خاص طور بياني قوت، ٻوليءَ جي سونهن، ڪردارنگاري ۽ سنڌي سماج جي حالتن جو حقيقي عڪس پسائيندڙ سگهاريون ڪهاڻيون آهن، جي سنڌي ڪهاڻيءَ جي تاريخ ۾ هڪ اهم حيثيت رکن ٿيون.

حوالا:

1. جوڻيجو عبدالجبار ڊاڪٽر, ’سنڌي ادب جي تاريخ‘ (جلد ٽيون) سنڌي لئنگيئج اٿارٽي, حيدرآباد 2006ع ص-89
2. ميمڻ, پروين موسىٰ, ڊاڪٽر / حميد سنڌي روبرو انٽرويو 2007-9-26, (راقم الحروف جو پي.ايڇ.ڊي جو مقالو, عنوان) ’سنڌي نثر جي ترقيءَ ۾ عورتن جو حصو‘ انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي (اڻ ڇپيل), 2012ع, ص-431
3. سنڌي, حميد,’اداس واديون‘, نيو فيلڊس پبليڪيشن, حيدرآباد, 1985ع, ص_45
4. سنڌي, حميد , ’ويريون‘ زندگي پبليڪشن حيدرآباد, 1984ع, ص_68
5. عباسي, تنوير ڊاڪٽر/حميد سنڌي, ’راٺا جي رجپوت‘, زندگي پبليڪيشن حيدرآباد, 1984ع, ص,10
6. ساڳيو حوالو ص_16
7. روبرو انٽرويو2007_9_26, حوالو نمبر 2, ص-432
8. مورائي, ناصر/حميد سنڌي, ’جاڳ ــہ تنهنجي جيءَ سان‘, سنڌي ادبي بورڊ, جامشورو, 1996ع
9. منگهاڻي, جنت علي محمد/حميد سنڌي, ’سو مون سپ ڄمار‘, زندگي پبليڪيشن, حيدرآباد 2007ع, ص_68
10. ساڳيو حوالو, ص_92
11. سنڌي, حميد,’دردونديءَ جو ديس‘ زندگي پبليڪيشن حيدرآباد, 2002ع, (مهاڳ)
12. سنڌي, حميد , ’جاڳ ــہ تنهنجي جيءَ سان‘, سنڌي ادبي بورڊ, جامشورو, 1996ع, (ٻہ اکر)
13. ريحانہ نظير, ڊاڪٽر, ’نجم عباسي جديد انقلابي فڪر جو ترجمان‘ ڪويتا پبليڪيشن, حيدرآباد, 2016ع, ص_261
14. چانڊيو, خادم حسين, ’مارو جي ملير جا‘, گنج بخش ڪتاب گهر, حيدرآباد 2001ع, ص_224
15. پنهور, نياز, ’حميد سنڌي, جيڪو سنڌي ادب ۽ ٻوليءَ جي پراڻي لڙهيءَ جو آخري مڻيو هو!‘
16. ڪاوش دنيا"مئگزين, آچر 2 جنوري 2020ع, ص_8.